

HADİSİN TARİHSEL SERÜVENİ VE EPİSTEMİK DEĞERİ ÜZERİNE

Yavuz ÜNAL*

Abstract

On the Historical Journey of Hadith and Its Epistemic Value

Historical journey of hadiths have begun as soon as they were born. The form of their coming into existence determines the possibility of their being handled (narrated) by their transmitters or narrators (rawi) and their being exposed to historical process. Thus, in order to make a sound investigation on the historical journey of hadith narratives, it is necessary to begin with their coming into existence.

Key words: hadith, narrator, Prophet Muhammad, transmitting link (isnad), methodology of hadith

Hz. Peygamber'e nispet edilen söz ya da uygulamaların şifahi aktarım formu anlamına gelen hadisler, varlık kazandığı tarihsel bağlam, şart ve imkânlarla doğal ve hayati bir ilişki içerisinde bulunmaktadır. Hatta tarihsel süreç içerisinde söz konusu rivayetler zaman ve zeminle olan ilişkisini sürdürdüğünde için anlam ve vurgu kaybına direnebilmiştir. Bu nedenle rivayetin tarihi (rivayeteki tarihi kastetmiyorum), güvenilirliğini tespit için olduğu kadar, anlamına nüfuzu sağlamak için de önem arz etmektedir.

Hadislerin tarihsel serüveni, varlık kazandığı andan itibaren başlamaktadır. Hatta varlık alanına çıkma şekli, haberi nakleden ravinin metin üzerindeki tasarruf imkânını; diğer bir ifade ile rivayetin tarihsel süreçten etkilenme ihtimalini de belirlemektedir. Dolayısıyla rivayetin tarihsel serüvenini sağlıklı bir şekilde irdeleyebilmek için konuya hadislerin varlık kazanma sürecinden başlamak gerekmektedir.

Rivayet edilebilecek bir metin halinde önümüzde duran bütün hadislerin, mevcut formuyla bizzat Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı düşünülmemelidir. Zira Hz. Peygamber'e nispet edilen hadislerin bir kısmı, doğrudan kendisinin telaffuz ettiği cümlelerdir. Diğerleri ise Hz. Peygamber'in davranışlarını ya da tavrını müşahede eden ashabının, bu bilgiyi aktarmak istediğinde ya da kendisine o hususla ilgili bilgi sorulduğunda, gördüklerini kendi ifadeleriyle nakletmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle, Hz. Peygamber'in uygulamalarını

* Prof. Dr.

sözlü forma aktaran, Peygamberi gözlemleyen ilk ravi yani sahabidir. Özellikle abdest, namaz, hac gibi ibadetlerde, -varlık ve değerine vurgu yapan Peygamberimizin söz ve açıklamalarını bir kenara bırakırsak- uygulama, sözün önünde gelmiştir. Örnekleme gerekirse abdestle ilgili rivayetlere bakabiliriz:

Amr b. Şuayb'ın babası (Şuayb b. Muhammed b. Abdilllah b. Amr b. Âs) vasıtasıyla dedesinden (Abdullah b. Amr b. Âs) rivayet ettiğine göre, 'bir adam Rasûlü Ekrem'e (s.a.) gelip "Yâ Rasûlallah (s.a.) abdest nasıl alınır? diye sordu. Rasûlü Ekrem (s.a.) de bir kap su isteyerek, ellerini üç kere, yüzünü üç kere, kollarını üç kere yıkadı. Başına mesh etti. Şehâdet parmaklarını kulaklarına sokarak uçlarıyla içini, başparmaklarıyla da dışlarını mesh etti. Daha sonra ayaklarını üçer kere yıkadı ve akabinde de: **"İşte abdest böyle alınır.** Kim, buna bir şey ekler veya eksiltirse kendisine kötülük etmiş ve zulmetmiş olur" veya "zulmetmiş ve kötülük etmiş olur" buyurdu¹.

Hz. Peygamber'den bazı şeyleri duyarak, ancak çoğunlukla görerek öğrendiklerini naklederken, ashab da uygulamayı ortaya koyup, ardından olguya ve kaynağına atıfta bulunan açıklamalar yapmışlardır. Zira sözün kendisi amaç değil, aksine amacı gerçekleştirmenin bir aracı olarak görülmektedir. Öyle ki, sözün sıhhati uygulamaya muvafakatiyle ölçülebilmektedir. Bu perspektifle hareket eden söz gelimi İbn Abbas, abdesti anlatmak istediğinde, tıpkı Rasûlullah'ın abdesti gibi abdest alıp, arkasından da **Rasûlullah'ı gördüm, işte böyle abdest alıyordu,**² ifadesiyle bilginin kaynağına işaret etmiştir. Aynı uygulamanın Hz. Ali tarafından da yapıldığını görmekteyiz.³

Bu nakil şeklinde, ayrıntıya girmeksizin bir bütün olarak abdestin sunumu dikkat çekmektedir. Söz gelimi abdest esnasında yıkanacak olan uzuvların kaçar kere yıkanacağına, ya da başın ne kadarının mesh edileceğine ilişkin bir ayrıntı dikkat çekmemektedir. Zira öğrendiği/gördüğü şekilde onu yapmıştır. Ancak sonraki dönemde oluşan duyarlılık nedeniyle, görenekle aktarılan bütünden ziyade, tartışma konusu haline gelen ayrıntıların öne çıkarıldığı; hatta bütün hakkında şüphe uyandıracak kadar onlara vurgu yapıldığı dikkatleri çekmektedir.

Varlık sahnesine çıkış esnasında kendini gösteren bu ayrıntı, rivayetlerdeki farklılığın önemli sebeplerinden birini de izah etmektedir. Örneğin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in nasıl abdest aldığını anlatan Ebu Umame, *"Ellerini üç kez yıkardı, üç kez mazmaza ve üç kez istinsak yapardı, yüzünü üç kez yıkar ve ellerini de üçer kez yıkardı."*⁴ ifadelerine yer vermektedir. Haberi nakleden ravi,

1 Ebu Davud, Taharet, 52.

2 Buhari, Vudu', 7.

3 Ebu Davud, Tahare, 51.

4 İbn Hacer. *el-Metâlibü'l-âliye*, c.1, s.19.

abdest alırken hangi azaların kaçar kez yıkanacağını ya da nasıl mesh edileceğini anlatmayı hedefliyorsa, rivayette o noktaya vurgu yapılması doğaldır. Burada mevzu bahis rivayetlerin uydurulduğuna değil, aksine dile getirilmesinin zorunlu hale geliş sürecine ve şekline dikkat çekilmektedir. Zira ravinin anlattığı hususlar, uygulamada var olan ve rutin olarak görülen, bu nedenle özel vurgu yapılmayan unsurlardır. Nitekim bütünü yansıtmaması nedeniyle hemen hiçbir rivayetin eleştirildiğini görmüyoruz.

Eylemden sözlü forma aktarılış sürecini yaşayan metinler, Hz. Peygamber'in ağzında değil, ilk ravi olan sahabinin dilinde şekillenmiştir. Dolayısıyla rivayetin dili, vurgusu ve taşıyacağı tarihsel figürler, ilk ravi olan sahabe tarafından belirlenmektedir. Daha da önemlisi, rivayetin nakle değer olup olmadığına da ilk ravi karar vermektedir. Bu nedenle, Hz. Peygamber'den yıllar sonra ortaya çıkan bir problem ya da gelişme karşısında, hayattaki sahabe, yıllar önceki kesite dönmek suretiyle, referans olacak metinler ortaya koyabilmiştir. Sahabe kavillerinin 'hadis' kapsamından değerlendirilmesinin bile altındaki temel gerekçe budur.

Sahabenin uygulamaya bakarak ortaya koyduğu metin, çoğu zaman Peygamber'e nispet edilen yani merfu olarak nitelenen haberlerdir. Ancak şartlar gereği Peygamber'e nispet etmeksizin sahabinin kendi sözü gibi açıklamalarda bulunduğu da görülmektedir. Bu, bazen fetva formatında ortaya çıkmakta, bazen de anı anlatımı şeklinde kendini göstermektedir.

Dini geleneğin yerleştiği ve uygulamanın esas olduğu dönemlerde, bizzat uygulamayı göstermek suretiyle bilgilendirme yapılmıştır. Ancak daha sonrasında özellikle hadis meclislerinde aktarılabilmesi için, uygulamanın sözlü olarak ifadesine ihtiyaç duyulmuş, ardından da rivayetlerin tedvin ve tasnifine yönelik toplumsal beklenti, uygulamaların sözlü olarak nakledilebilecek bir forma aktarım sürecini zorlamıştır. Bu gelişme, uygulamaya tanık olan ravilerin, aynı olaydan bahsetmelerine rağmen, farklı ifadelerle ve farklı noktalara yapılan vurgularla açıklamalarda bulunmasını kaçınılmaz kılmıştır. Öyle ki ravi, bazen muhataplarının anlamasını kolaylaştıracak ya da yanlış anlamaların önüne geçecek ek açıklama (idrac) yapma ihtiyacı hissetmişlerdir. Burada ilk ravi olan sahabeye yöneltilen soru ya da bilgiye duyulan ihtiyaç, metnin ortaya çıkmasını dolayısıyla şekillenmesinde yönlendirici olmuştur.

Hadislerin Rivayeti ve Tasnifi

Hz. Peygamber'in dine ve kültürel değerlere ilişkin beyanları, kendisine inanan ve kendisini örnek alan Müslümanlar nezdinde özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle ilk günden itibaren bunları öğrenme, ezberleme ve başkalarına

aktarma hususlarında gayret göstermişlerdir. Örneklendirmek gerekirse Hz. Peygamber'in sözlü beyanları, trafikte gidilecek yönü belirleyen yol işaretlerine ya da uyulması gereken trafik kurallarına benzetilebilir. Onlar uygulamayı şekillendiren, dikkat edilmesi gereken kurallar gibidir. İslam dini açısından hadislerin bu işlevinin yanında, Hz. Peygamber'in hadislerin ezberlenmesi ve başkalarına nakledilmesi yolundaki teşvikleri⁵ de, rivayet geleneğinin oluşmasına yol açacak özel bir duyarlılık oluşturmuştur.

Hız. Peygamber'in beyanlarının yanında, bu beyanların işaret ettiği uygulamaların ve uygulamalara ilişkin ayrıntıların da sözlü olarak nakdedilebilecek bir forma aktarılması anlamındaki metinleşme sürecini, rivayet aşaması takip etmiştir. Eş zamanlı olarak işleyen söz konusu süreçte, Peygamber'in sözü, uygulamanın rengini belirlemiş, ancak bilinen uygulama da sözün sıhhatinin teminatı olarak görülmüştür. Öte yandan cari uygulama sözün anlam dünyasını da kayıtlamıştır.

Hız. Peygamber'in yaşadığı dönemdeki, özellikle de fiili rehberliğinin olduğu uygulamalar, ona iştirak eden ya da onu gözlemleyen sahabiler tarafından nakdedilebilecek ve yazılı olarak kaydedilebilecek forma aktarılmıştır. Söz konusu formu belirleyen, çoğu zaman ilk ravi olan sahabe, bazen de tabiidir. Neleri ve nasıl nakledeceğine, sosyal şartları, bireysel ve toplumsal ihtiyaçları dikkate alan ravi karar vermektedir. Burada, uygulamaya şahit olan, sözün de bağlamını bilen sahabiler, uygun gördükleri ifadelerle hadisi sevk edebilmektedir. Bu durumu Kadı İyaz şu şekilde açıklamaktadır:

"Bir hadisin rivayetinde, farklı sahabiler farklı lafızlar kullanabilirler. Zira onlar bu lafızların karinelerini gördüler, hadislerin sebebi vürudunu biliyorlardı. Dolayısıyla onların gerçek anlamını idrak ettiler. Sonuç olarak da kendilerine uygun gelen ifadelerle onları ortaya koydular. Zira onlar hadisleri, anlam itibarıyla korumuşlardır; ortaya konulan lafız ise onun tercümesidir."⁶

Hadis metinlerinde yer alan (hükmetti), (emretti), (yasakladı), (haram kıldı) ve (karar verdi) kelimeleriyle başlayan ifadeler bu şekilde yapılan rivayetlerdir. Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ifadelerini nakletmekten ziyade, verdiği hükmün muhtevasının fıkıh diliyle aktarılması söz konusudur.⁷ Bu tarz rivayette, ravinin, asıl lafızı hatırlayamadığı için hadis olarak rivayetten kaçınmasının etkisi olabilir. Ayrıca sorulan soruya verilen cevapta olduğu gibi, şartlar da bunu gerektirmiş olabilir. Ancak 'emretti', 'yasakladı' ya da 'caizdir' ve 'caiz değildir' gibi ifadelerle, betimlemeden çıkıp, normatif bir hüviyet kazanan rivayetler, fıkıhın teşekkülü aşamasında tercih nedeni olmaya başlamıştır. Ni-

5 Tirmizi, İlim, 7; Ebu Davud, İlim, 10.

6 Kadı İyaz b. Musa el-Yahsubi, *el-İlma ilâ Ma'rifeti Usulî'r-Rivaye ve Takyîdis's-Sema*, Kahire, 1990, s.180.

7 el-Cezairî, *Tevcihu'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser*, Beyrut, trs, s.301.

tekim ahkam hadislerini esas alan Sünen türü eserlerde bu tür rivayetlerin ağırlıklı olduğu görülmektedir.

Emretti veya yasakladı gibi ifadelerle Hz. Peygamber'e isnad edilen rivayetlerin yanında, 'caizdir' veya 'caiz değildir' gibi ifadelerle dini bilgi formatında sevk edilen rivayetler de dikkat çekmektedir. Fetva olarak nitelenebilecek bu tarz rivayetlerin yanında, Peygambere atfedilmeksizin aktarılan sahabe ve önde gelen tabiîn sözleri de hadis kategorisinde görülmektedir. Peygamber'e nispet edilmeyen ancak bilginin Peygamber'den kaynaklanması ihtimalinin yüksek olması nedeniyle hadis kavramının kapsamında görülen bu tür haberlerin de dahil edilmesiyle hadislerde sayısal olarak ciddi bir artış ortaya çıkmıştır.

Hadis kavramının kapsamındaki bu gelişmeye paralel olarak ortaya çıkan ve yerleşen rivayet geleneği kendi otoritelerini oluşturmuştur. Onlar bilgiye erişimin kapısı oldukları kadar, onun otantikliğinin de garantisi olmuşlardır. Bu gelişmelerin ardından, rivayetlerin belirli amaç ve kriterlere göre seçilip derlendiği tasnif aşaması gelmektedir. Ancak rivayet aşamasında raviniñ zihinindeki bağlama oturmak zorunda kalan yani onun tasarruflarına muhatap olan metinler, tasnif aşamasında müellifin müdahale ve tasarruflarına muhatap olmaya başlamıştır. 'Sözlü forma sokulan' yani kitabet veya rivayete elverişli bir metin haline getirilen hadisler, orijinal bağlamı dikkate alındığı ve bu bağlam nakil esnasında vurgulandığı sürece, farklılaşmaya, diğer bir ifadeyle anlam ve vurgu kaybına büyük oranda kapalı bir yapı arz etmektedir. Ancak tarihsel bağlamından koparıldığı anda, evsizleşen rivayet, farklı amaçlarla kullanılabilir bir manipüle aracına dönüşmektedir. Bununla birlikte tasnif aşamasında, müellif tarafından rivayetlerin yeni bağlamalara yerleştirilmesi; dolayısıyla metinlerin yeni misyonlar üstlenmesi kaçınılmazdır.

Söz gelimi "*Birinizin karnını irinle doldurması, şürlle doldurmasından daha iyidir*"⁸ rivayeti ya da Ebû Hureyre'nin "*Bir kimsenin karnını, onu bozacak bir irinle doldurması, şürlle doldurmasından daha iyidir*"⁹ rivayeti, edebi bir tür olan şiire karşı bir duruşu beslemektedir. Zira Abdullah İbn Ömer ve Ebu Hureyre'den gelen bu rivayetlere göre, bir olgu olarak şiirin yasak olduğu düşünülebilir. Ancak Hz. Peygamber'in hayatında şiire ve şairlere tahsis edilen yer dikkate alındığında¹⁰ bu metnin, bir açıklama beklediği anlaşılmaktadır. Nitekim Hz. Aişe beklenen açıklamayı yapmıştır. O, hadisin sahabi ravi-si olan Ebu Hureyre'yi kastederek şöyle demiştir: "O, hadisi (iyi) bellememiş, zira Rasulullah şöyle demiştir: "*Sizden birinizin, karnını irin ve kan ile doldurması, benim hicvedildiğim bir şürlle doldurmasından daha hayırlıdır.*" Aynı ha-

8 Buhari, *Edeb* 92.

9 Buhari, *Edeb* 92.

10 Bkz. Buhari, *Edeb* 90-91.

ber Câbir'den merfû olarak da rivayet edilmiştir: “*Onun, içini hicvedildiğim bir şiirle doldurmasından daha hayırlıdır.*”¹¹

Hz. Aişe tarafından yapılan değerlendirme ve Cabir'den yapılan merfu rivayete rağmen, sözgelimi Buhari ve Müslim'in bu rivayete neden yer verdikleri özel olarak irdelenmelidir. Zira Kitabü'l-Edeb 90. babında, caiz olan şiir başlığını koyan Buhari, 91. babda müşriklerin şiirle hicvedilmesini ele almaktadır. hadislerin zikredildiği bab başlığına baktığımızda konuya dair ipuçlarına ulaşabileceğimiz bir notun, Buhari tarafından kaydedildiğini görmekteyiz: “*Allah'ı zikir, ilim ve Kur'an'dan insanı alıkoyacak şekilde insanın şiirle meşguliyetinin mekruhluğu babı*”

Buhari'nin, tek başlarına ele alındıklarında mutlak bir keraheti ortaya koyan iki rivayeti, yeni bir bağlam içersinde kayıtladığına şahit olmaktadır. Hz. Aişe'ye ve Cabir'e nispet edilen “hicvedildiğim şiir ...” kaydı, rivayeti problemsiz hale getirmesine rağmen, neden tercih edilmemiştir? Metin tahlil edildiğinde, bu sorunun muhtemel cevapları hakkında bazı işaretler bulunabilmektedir. “Sizden biri” ifadesinden Müslümanların kastedildiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Bu durumda, Müslümanların Hz. Peygamber'i hicveden bir şiiri söyleme ya da ezberleme ihtimali dikkate alınarak, rivayete bir yer aramak gerekmektedir. Fırsat bulurlarsa münafıkların böyle bir davranış sergileyebilecekleri düşünülebilir. Ancak vahiy devam ederken, durumlarının açığa çıkması endişesiyle yaşayan insanların böyle bir açık vermelerini de beklememek gerekmektedir. Müslümanlara gelince, Peygamber'in hicvedilmesine onların razı olmaları ve bu metinleri ezberlemeleri düşünülemeyecektir. Muhtemelen bu nedenle Buhari, çözüm gibi görülen yorum ve rivayeti eserine almaya değer bulmamıştır.

Özel bir bağlamda ortaya çıkan rivayetler, benzer bağlamlarda da aynı işlevi üstlenebilmektedir. Anlamayı kolaylaştıran ve ufuk açan bu yaklaşım, hadis usulü açısından bazı sakıncaları beraberinde getirmektedir. Zira ravi tarafından bağlama yapılan atıf, idraç yani ravinin metne eklentisi olarak görülecek ve teknik olarak metin, zayıf hatta uydurma kabul edilecektir. Teknik anlamda idrac dolayısıyla zayıf olarak görülse bile bu metinler, ufuk açmakta ve bizzat metnin yeni bağlamlarda kendini yenileme şekli olarak görülebilmektedir. Örneğin, Abdurrahman İbn Ebi Bekir, Sa'd İbn Ebi Vakkas'ın vefat ettiği gün, Hz. Aişe'nin yanına gelmiş ve abdest almak için su istemiştir. Bunun üzerine Hz. Aişe, Ey Abdurahman! (azalarını) iyice yıka. Zira ben Rasulullah'ı; “Vay o topukların ateşten haline” derken işittim.”¹² demiştir. Bir başka riva-

11 Ebû Ya'lâ el-Mavsili, *el-Musned*, (tahk.: Huseyn Selim Esed), Dâru's-Sekâfeti'l-Arabîyye, II. Bası, Beyrut, 1992, c. IV, s. 48, no: 2056.

12 Muvatta, Taharet, 1.

yette ise Abdurrahman'ın su istemenin ötesinde, Hz. Aişe'nin yanında abdest aldığından bahsedilmektedir ki, muhtemelen Abdurrahman, abdest alırken azalarını tam yıkamamış veya yıkarken titiz davranmamış, bunun üzerine de kardeşi Hz. Aişe kendisini uyarmıştır.¹³ Ebu Hureyre tarafından, bu uyarının aynı vurguyla başka bir topluluğa yapıldığını görmekteyiz.¹⁴ Muhammed İbn Ziyad'ın rivayet ettiğine göre Ebu Hureyre, abdest alırken bir grup insanın yanına gelmiş ve "Abdesti güzelce alın ki, Allah da size merhamet etsin. Allah Rasulü'nün "Vay o topukların ateşten haline" dediğini duymadınız mı?"¹⁵ demiştir.

Söz konusu vurgu, Abdullah İbn Ömer'in anlattığına göre, bir sefer esnasında vakit daraldığı için aceleyle abdest alan; ancak ayaklarını mesheden veya su tutan sahabilere yönelik olarak söylenmiştir.¹⁶ Kardeşine nasihatte bulunan Hz. Aişe, ayak için söylenen sözün, kol, yüz gibi diğer organlar için de geçerli olduğunu ifade edecek şekilde konuşmuştur. Yani yeni bir bağlamla Hz. Peygamber'in mesajını diğer azaları da kuşatacak şekilde naklederek metni yenilemiştir. Diğer yandan Ebu Hureyre'nin "Abdesti güzelce alın ki, Allah da size merhamet etsin" ifadesi rivayetin ana mesajını vurgulayan, ancak bir ilave olarak görülmektedir.

Tek başına ele alınan rivayetler, Hz. Peygamber'in meramını anlatmaktaki kifayetsizliğinin yanında, kendi otantikliği konusunda da muhatabını ikna edememektedir. Zira bağlamından koparılmış bir şekilde nakledilen rivayet ya da bağlam bilgisinden yoksun olarak onunla karşılaşan okuyucu, hadisle anlatılmak istenenden ziyade, kendi anladığını esas almaktadır. Oysaki bağlamından koparılan her söz, evsiz-yurtsuz canlılar gibi, her türlü müdahaleye açıktır; uygulanacak şiddet karşısında korumasız olduğu gibi, yüklenecek yeni anlamlara da mahkumdur.

Rivayetin tarihinde, Peygamber'in ifade şekli ve kastı, ilk ravi olan sahabinin ifadesi ve nakil şekli; ardından da müellifin oluşturduğu yeni bağlamlarda rivayeti takdimi önem arz etmektedir. Zira farklılaşan kültür ve coğrafyada söz konusu metnin anlaşılabilirliği için, Peygamber'in neden ve nasıl söylediği, ilk ravinin neden ve nasıl naklettiği ve müellifin bu rivayete kitabında neden ve ne şekilde yer verdiği araştırılmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde, rivayetin uygunsuz yerlerde istihdamı, rivayetin reddi ya da rivayet üzerinden onun ait olduğu kültürün sorgulanması gibi, kabul edilemeyecek sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Buna karşın, rivayetleri tarihsel bir değer olarak gören ve hadis-

13 Müslim, Taharet, 9.

14 Buhari, Vudu', 28.

15 İbn Hanbel, Müsned, c.2, s.284.

16 Buhari, İtim, 3; 30.

lerin tarihsel mesajını arayan bakış açısı, Peygamberin o sözü hangi şartlarda, neden, kime ve nasıl söylediğini, muhatapları tarafından bunun nasıl anlaşıldığını ve nasıl uygulandığını keşfetmeye yardımcı olacak bir dizi araştırmaya hatta harici desteklere ihtiyaç duyacaktır.

Söz konusu araştırmada, rivayetlere ilişkin bağlam bilgisi, nüzul sebepleriyle birlikte ayetler, sahabilerin uygulama ve değerlendirmeleri gibi destek noktalarına her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. Zira yazılı olarak aktarıldığı dönemlerde bile sözlü kültürle ilişkisini sürdüren hadislerin, tarihsel arka planına atıfta bulunan anekdotlarla birlikte ele alınması ve öğretilmesi, otantikliğine ilişkin tartışmaları ikinci plana düşürdüğü gibi, onların nasıl okunması ve nasıl anlaşılması gerektiğine de işaret etmektedir. Öte yandan, resmin parçalarını bir araya getirmeyen, konu-anlam bütünlüğüne dikkat etmeyen ve her birini nihai referans metni olarak telakki eden parçacı yaklaşım, 'selefilik' olarak nitelenebilecek bir eğilimin de önünü açmaktadır. Oysaki metinleşme süreci dikkate alınmadığında, eser tasnifinde 'konunun temsilcisi' gibi algılanarak kitaplara giren rivayetleri doğru anlamlandırmak bile çoğu zaman mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, kitabi bilginin sözlü kültürle desteklenmesi gerekmektedir. Nitelik tarih boyunca şerhlere duyulan ihtiyacın temelinde bu boşluk yatmaktadır. Tedris geleneğindeki hoca-öğrenci ve icazet ilişkisi de bu ihtiyaçtan ortaya çıkmış; hatta işitilen haberin icazetsiz nakline bile izin verilmeyecek kadar titiz davranılmıştır. Zira hoca, söz konusu metnin nasıl okunacağını öğrettiği kadar, nasıl anlaşılması gerektiğini ve nerede uygulanabileceğini de öğrencisine aktarmaktadır. Bu gelenek, farklı düşünce ekollerinin oluşmasına ve varlığını sürdürmesine ya da mezheplerin kurum-sallaşmasına da hizmet etmiştir.

Bilgi aktarımını ve bilgiye ulaşımı kolaylaştıran icazet geleneği, metin seçimiyle başlayan, ardından da yaşam tarzını şekillendiren inhisarcı bir yaklaşımın da önünü açmaktadır. Bu cendereden kurtulabilmek için hadislerin nasıl anlaşılması gerektiğinin ele alındığı her platformda, varlık kazandığı şartlara dönülmesi, konuyla ilgili farklı tasvirlerin de görülmesi kaçınılmazdır. Hatta tarihsel bağlamından kopuk bir şekilde nakledilen her bir rivayetin, konuyla ilgili nihai referans olarak algılanması ciddi problemler ortaya çıkarmaktadır. Zira hadisler, en azından, ciddi dönüşümlerin yaşandığı 23 yıllık tarihsel bir kesitin belirli bir dönemle doğrudan ilişkidir. Dolayısıyla rivayetler, dönüşüm sürecindeki farklı algı ve uygulamalara atıfta bulunabileceği gibi, nihai uygulamayı da belirtebilmektedir. Nitelik nasih-mensuh, âm-hâs, mutlak-mukayyed kavramları, söz konusu belirsizliği izale etmek için ortaya çıkarılmış anahtar kavramlardır. O halde bütün rivayetler, tarihsel şartlarla birlikte muhatabın özel durumunu ve söz sahibinin gayesini de dikkate alan bir ba-

kış açısıyla değerlendirilmelidir. Diğer bir ifadeyle, betimleme yapabilmek ve sonuç çıkarabilmek için, öncelikle her parçanın kendi yerine konulmasıyla resmin tamamının ortaya çıkmasına izin vermek gerekmektedir. Bu yaklaşım, mükerrer bile olsa hiçbir rivayetin zait olmadığını; aksine rivayetlerdeki en küçük ayrıntıların bile kendisine ait bir boşluğu dolduracak unsurlar olduğunu kabul etmekte; rivayetin formu kadar epistemik değerinin de dikkate alınmasının gerektiğini vurgulamaktadır.